

Українознавчі студії в «непрофільних» підрозділах історичного факультету

Наумов С. О.

Стаття відображає розвиток українознавчих досліджень у «непрофільних» підрозділах історичного факультету (виключаючи кафедру історії України). З'ясовано напрями українознавчих студій, визначено й охарактеризовано в динаміці їх кількісні параметри по кожному підрозділу і факультету в цілому.

Ключові слова: українознавчі студії, історія України, публікації, факультет, кафедри.

Різні аспекти історичного життя українських земель перебували впродовж досліджуваного періоду в полі зору не лише кафедри історії України, а й чотирьох інших кафедр, а також Музею історії Харківського університету й Музею археології та етнографії Слобідської України, які є підрозділами історичного факультету. Зокрема, практично всі археологічні дослідження, здійснювані на факультеті, територіально стосуються України. Проте, оскільки їм присвячений окремий сюжет у цьому випуску «Вісника», мова про них тут не йтиме. За цим винятком, в даній статті пропонується широке розуміння обох складових поняття «українознавчі студії» історичного напрямку: студіями вважаються публікації співробітників факультету наукового, науково-популярного і, частково, навчально-методичного характеру; українознавчими – ті, що стосуються історії і сьогодення України.

Видавниче поле для публікацій українознавчої тематики достатньо широке. Вони друкуються у всіх факультетських наукових збірниках («Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії», «Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»», «Дриновський збірник», «Методичний вісник історичного факультету», «Старожитності», «Харківський історіографічний збірник»), в університетських періодичних виданнях історичного профілю («Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»», «Universitates = Університети»); у матеріалах наукових конференцій, які регулярно публікуються на факультеті («Каразінські читання (історичні науки)», «Проблеми історії та археології України» та інші); в численних періодичних наукових збірниках і журналах України та інших країн; а також у книжковому форматі – як наукові монографії, бібліографічна, довідкова, науково-популярна та навчально-методична література.

Значущим за масштабами й результативністю науково-організаційним напрямом українознавчих студій та їх потужним каталізатором, ефективним засобом виявлення і стимулювання молодих обдарувань є наукові конференції, які впродовж багатьох років регулярно, по декілька щороку, відбуваються на факультеті: «Каразінські читання (історичні науки)» (67 до 2014 р. включно), «Красзнавство на перетині дисциплін» (32), «Кирило-Мефодіївські читання» (14), «Проблеми історії та археології України» (9), «Дриновські читання» (7) та інші. У цьому зв'язку необхідно особливо відзначити продуктивну діяльність Центру болгаристики та балканських досліджень ім. М. Дринова (директор С. Ю. Страшнюк) і кафедри нової та новітньої історії (завідувач М. Г. Станчев), які регулярно проводять міжнародні конференції високого рівня з неодмінною присутністю української тематики як центральної, відроджуючи (а багато в чому створюючи заново) міжнародний вектор українознавчих досліджень на факультеті, наполегливо вписуючи історію України в контекст глобальних відносин, європейської спільноти, слов'янського світу. Лише впродовж 2012–2013 рр. Центром у взаємодії з факультетом були організовані такі представницькі наукові зібрання з виразним українознавчим спрямуванням, як XII Кирило-Мефодіївські читання, присвячені 200-річчю І. І. Срезневського, Дні науки Македонії в Україні, що включали конференцію «Українсько-македонські паралелі в історії та сучасності: проблеми етногенезу і формування модерних української та македонської націй», VII Дриновські читання з традиційною секцією «Епоха національного відродження в історії болгар та українців», XIII Кирило-Мефодіївські читання, в рамках яких відбувся симпозіум «Українсько-сербські зв'язки XVIII–XX століть», та ін.

Щоб охопити цей інформаційний потік й виявити релевантні для нашої теми праці співробітників факультету¹ за тривалий час, потрібна масштабна пошукова робота, з якою в повному обсязі здатні впоратись або відповідні підрозділи спільними зусиллями, або ж спеціальна група, що працювала б на довгостроковій основі. За браком цього на сьогоднішній день спеціальний облік українознавчої літератури, створеної на факультеті, не ведеться, не існує й відповідної бібліографії, не кажучи вже про історіографічні огляди. Це створює істотні труднощі для характеристики такого роду літератури, а з іншого боку – зумовлює першочергову необхідність створення більш цілісної, загальної картини на основі виявлення й систематизації наявних публікацій, відклавши на майбутнє поглиблене вивчення окремих напрямків, персоналій, проблем тощо. Зрозуміло, що на початковому етапі такої роботи неможливо уникнути лакун, неточностей, виправлення яких має стати справою подальших розробок. Крім того, така характеристика мала б бути передусім квантитативною, так би мовити, «зовнішньою», без аналізу формату, змісту й якості публікацій.

Для забезпечення цілісності й системності вихідних даних необхідна належна інформаційна база, яка б відповідала таким критеріям, як повнота, однотипність і тривалість. На нашу думку, єдино можливим ресурсом такого

¹ Тут і далі – без публікацій кафедри історії України та археології.

роду є бібліографічні покажчики публікацій співробітників факультету, які щороку, починаючи з 1999 р., наводяться у факультетському «Віснику», а також, як доповнення, щорічні звіти про наукову діяльність та хроніки подій на факультеті.

Сумарний і щорічний доробок українознавчих досліджень факультетських підрозділів протягом останніх 15 років, тобто 1998-2012 рр. (з урахуванням того, що останній на сьогодні опублікований випуск «Вісника» наводить відомості про результати наукової діяльності за 2012 р.) відображає табл. 1. Зазначений період обраний передусім через суто технічні причини (наявність необхідної інформації). Разом з тим він цікавий і релевантний з точки зору репрезентативності: не лише достатньо тривалий, а й охоплює хронологічні відрізки, які помітно відрізнялися в сенсі державної політики щодо національної історії чи «політики пам'яті», тож за бажання дає можливість простежити на прикладі одного з провідних історичних факультетів країни, як він реагував на модуляції цієї політики, якою мірою вона позначалась на фахових українознавчих зацікавленнях.

Таблиця 1

Кількість українознавчих публікацій факультетських підрозділів у 1998-2012 рр.²

Підрозділи роки	Кафедра історії Росії	Каф. історії стародавнього світу та середніх віків	Кафедра історіографії, джерелознавства та археології	Кафедра нової та новітньої історії	Музеї	Всього
1998	5	4	18	1	- ¹	28
1999	11	0	31	4	-	46
2000	9	0	26	1	-	36
2001	13	0	58	0	-	71
2002	11	2	25	1	-	39
2003	6	8	24	1	6	45
2004	13	11	45	16	11	96
2005	4	12	21	1	2	40
2006	8	7	22	2	13	52
2007	11	7	22	5	6	51
2008	5	9	30	14	12	70
2009	10	11	28	8	3	60
2010	8	11	27	9	10	65
2011	17	27	72	23	7	146
2012	7	16	43	6	1	73
Всього	138	125	492	92	71	918

² Складено на основі щорічних бібліографічних покажчиків «Публікації викладачів, співробітників та аспірантів історичного факультету» у «Віснику Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія» за 1999-2013 рр.

Наведені показники не зовсім зручні для відображення динаміки українознавчих досліджень на рівні підрозділів факультету. Тому для більш наочної характеристики цього процесу доречно відобразити його не лише порічно, а й за п'ятирічними відрізками (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість українознавчих публікацій факультетських підрозділів за п'ятирічними періодами

Підрозділи періоди	Кафедра історії Росії	Каф. історії стародавнього світу та середніх віків	Кафедра історіографії, джерелознавства та археології	Кафедра нової та новітньої історії	Музеї	Всього
1998-2002	49	6	158	7	- ²	220
2003-2007	42	45	134	25	38	284
2008-2012	47	74	200	60	33	414
Всього	138	125	492	92	71	918

Істотною складовою українознавчих студій і водночас вагомим внеском факультету в розвиток історичної україністики є дисертаційні праці та пов'язані з ними публікації. За 15 років на кафедрах були підготовлені 1 докторська (а загалом за роки незалежності – 2) і щонайменше 13 кандидатських дисертацій відповідного змісту. Активна публікаторська діяльність здобувачів наукового ступеня нерідко була вагомою складовою кількісних показників кафедр.

Щоб скласти загальне уявлення про тематику досліджень, популярність тих чи інших їх напрямів, нами була здійснена спроба тематичної класифікації публікацій. Вона зроблена головним чином з репрезентативною метою і навряд чи може претендувати на статус наукової у повному розумінні цього слова. Можуть бути питання щодо виокремлення тих чи інших напрямів, їхнього співвідношення (особливо це стосується розмежування таких із них, як персоналістика, історіографія й університетська тематика або регіоналістика і краєзнавство), далеко не завжди можна визначити тематичне спрямування праці за її назвою тощо. У підсумку пріоритетність тематичних напрямів українознавчих досліджень визначилась таким чином: 1) персоналії – 311 публікацій; 2) тематика, пов'язана з Харківським університетом (окрім персоналії) – 143; 3) проблеми історії України (маються на увазі праці, які стосуються її в цілому, тобто без регіональної і краєзнавчої літератури) – 128, у тому числі радянський період – 62, сучасний період – 27, Давньоруська держава – 23, імперська доба – 12, Українська козацька держава XVII-XVIII ст. – 3, литовсько-польська доба – 1; 4) краєзнавство (праці про локальні події і явища, окремі населені пункти і т. п., як правило, на Харківщині) – 84; 5) регіональна тематика (література, присвячена перебігу загальних процесів,

подій і явищ на території певного регіону) – 62; 6) джерелознавство та інші спеціальні історичні дисципліни – 45; 7) історіографія – 36; 8) публікації джерел – 15; 9) етнографія України – 11. Крім того, були враховані 25 рецензій, а також навчальна література з історії України (58), яка, строго кажучи, не належить до наукових досліджень, але взята до відома, оскільки в цих працях нерідко присутня дослідницька складова, а головне, вони теж відображають увагу факультету до українознавчої тематики.

Здобутки факультету по більшості цих напрямів можна представити не лише в кількісному, а й у якісному вимірі, маючи на увазі в даному випадку видання книжкового формату (монографії, довідники, науково-популярні видання, брошури тощо).

Так, персоналістика представлена статтями в довідниках «Сходознавство і візантологія в Україні в іменах» [32] та «500 впливових особистостей» [35], ґрунтовними працями про ректорів [1], учених-істориків [2], вихованців [5], почесних членів [30] Харківського університету, учасників Великої Вітчизняної війни [4], попечителів Харківського навчального округу [17], меморіальними виданнями, присвяченими викладачам факультету Ю. О. Голубкіну, Ю. Й. Журавському, Б. П. Зайцеву, В. І. Кадєєву, В. Ф. Мещерякову, Б. К. Мигалю, І. Л. Шерману та ін.

Майже всі названі праці стосуються Харківського університету. Крім цього, університетська тематика представлена фундаментальними ювілейними виданнями [36-37], монографією про роки Великої Вітчизняної війни [38]. Їх вдало доповнюють публікації джерел, пов'язаних з університетом [28; 39].

Серед численних (більше десятка) книг краєзнавчої тематики варто відзначити насамперед такі, як «Історія міста Харкова ХХ століття» [21], «Православная энциклопедия Харьковщины» [31], «Город и война» [9], «Харьков: хроника столетий» [42], довідкові видання [40-41; 45; та ін.], публікації з історії окремих підприємств [22; 33-34; 43], збірник документів про латвійців на Харківщині [26] та інші.

Найбільш значущі розробки проблематики історії України належать викладачам кафедри історії Росії. Доба Київської Русі знайшла відображення в низці науково-популярних книжок про найвизначніших київських князів у серії «Знаменитые украинцы» і про хрещення Русі в серії «Знаменитые события истории Украины», опублікованих В. М. Духопельниковим упродовж 2009 р. [11-15]. Історії радянського періоду присвячені докторські дисертації та пов'язані з ними монографії і десятки статей Ю. П. Волосника [6-7; та ін.] і В. В. Лантуха [24-25; та ін.]. Обидва автори не так давно опублікували свої чергові монографії [8; 23]. Крім цього, відзначимо опубліковану В. І. Бутенко (кафедра історіографії, джерелознавства та археології) монографію, що стала логічним завершенням багаторічних досліджень кооперації в УРСР, виконаних авторкою, коли вона працювала на кафедрі історії України [3].

З деякими застереженнями до літератури, що стосується спеціальних історичних дисциплін (в даному випадку – фалеристики), віднесено скрупульозну, добре проілюстровану науково-популярну книгу С. В. Потрашкова (кафедра історії Росії) [29].

Навчальна література українознавчого змісту представлена різноманітними навчальними посібниками, головним чином призначеними для школярів [див., напр.: 16; 27; та ін.]. Студентам вищих навчальних закладів, щоправда, іноземним, адресований посібник, виданий не лише українською, а й англійською мовою [19; 44]. Осібно в цьому ряду стоїть перший в Україні «Історіографічний словник» [20], підготовлений колективом кафедри історіографії, джерелознавства та археології за участю провідних учених з інших міст. Він містить чимало статей, що відображають розвиток української історіографії, має не лише дидактичне, а й незаперечне наукове значення.

Для більшої ефективності відображення й візуалізації загальних обсягів і динаміки результатів факультету та його підрозділів можуть бути корисними графіки, побудовані на основі даних табл. 1.

Рис. 1 засвідчує загальну позитивну динаміку кількісних показників, але й підкреслює їхню нерівномірність по роках, постійне чергування підйомів і падінь, що, на нашу думку, вказує на певний елемент нестабільності й непередбачуваності. Крім того, очевидною є вирішальна роль кафедри історіографії, джерелознавства та археології у забезпеченні загального результату, її незаперечна перевага над іншими підрозділами (тим більше, що виділені окремо співробітники музеїв переважно теж так чи інакше пов'язані з цією кафедрою).

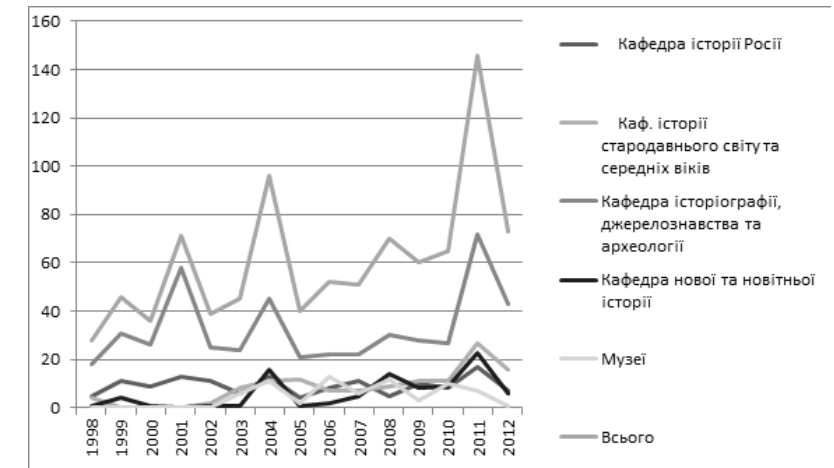
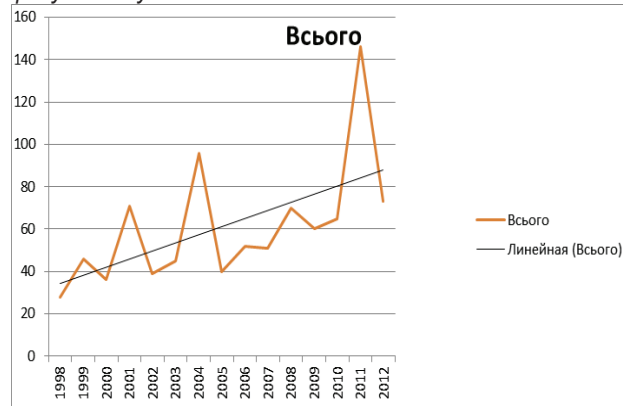

Рис. 1. Динаміка українознавчих публікацій підрозділів факультету

Сумарні показники підрозділів факультету (рис. 2) вражають не лише самі по собі, в абсолютному обчисленні, сягаючи в окремі роки 100 і більше публікацій (рекордним є 2011 р. – 146 публікацій). Сталою і достатньо крутою є висхідна динаміка, про що свідчить лінія тренду, яка починається

на показнику 38 публікацій і досягає 84 (зростання більше ніж удвічі при, повторимось, досить високих абсолютних параметрах).

Рис. 2. Динаміка сумарних показників українознавчих публікацій підрозділів факультету

Три піки графіка дають підстави стверджувати, що активізація українознавчої діяльності пов'язувалася значною мірою з підготовкою масштабних видань, здійснюваних поза межами факультету, тобто з «зовнішнім», позафакультетським чинником. У 2001 р. це було друге видання «Довідника з історії України» [10], у 2004 р. – серія ювілейних публікацій, присвячених 350-річчю Харкова і 200-річчю Харківського університету [1; 5; 21; 36-37; та ін.], у 2011 р. – два біографічні словники [18; 32]. Слід також самокритично визнати, що ці піки є певною мірою і свідченням недосконалості нашої інформаційної бази: одиницею обліку в цих випадках були словникові статті, тоді як, наприклад, «Православная энциклопедия Харьковщины» враховувалась як книга в цілому – відповідно до того, як ці публікації відображені у «Віснику». Між іншим, графік демонструє, що коригування «політики пам'яті» на державному рівні практично ніяк не впливало на активність факультету в галузі українознавства. Більше того, на час президентства В. А. Ющенка (2005 – 2009 рр.) з властивою йому посиленою увагою до проблематики історії України, націєтворення тощо, припадає очевидний спад відповідних публікацій.

Серед підрозділів, як уже зазначалося, незаперечним лідером є кафедра історіографії, джерелознавства та археології (завідувач С. І. Посохов). Колективу належить більше половини кількості публікацій як у цілому (492 з 918), так і за окремі роки (1998-2003, 2011). Втім, і той факт, що, починаючи з 2004 р., кафедрі вже, як правило, не вдається видавати українознавчої продукції більше, ніж усі інші непрофільні підрозділи факультету разом узяті, є швидше позитивним. Він став результатом не стільки зменшення обсягів цієї діяльності на кафедрі, скільки її поліпшення в інших підрозділах. Проте не

можна не помітити деякого спаду в роботі кафедри в 2005-2010 рр. (див. рис. 3), хоча вона й тоді генерувала близько 40-50% усіх українознавчих публікацій факультету. З цієї причини лінія тренду кафедри помітно більш похила, ніж факультетська (зростання від 26 до 40 – приблизно в 1,5 рази). Нарешті, треба взяти до уваги, що значна кількість публікацій, особливо краєзнавчої літератури, належить С. М. Куделку, який за сумісництвом є директором університетського Центру краєзнавства імені П. Т. Тронька.

Рис. 3. Кількісна динаміка українознавчих публікацій кафедри історіографії, джерелознавства та археології

Натомість кафедра історії стародавнього світу та середніх віків (завідувач С. Б. Сорочан) демонструє стрімке, причому найбільше серед усіх підрозділів, зростання (див. рис. 4) – від від'ємного тренду на початку, зумовленого нульовими показниками 1999-2001 рр., до 17 в верхній точці.

Рис. 4. Кількісна динаміка українознавчих публікацій кафедри історії стародавнього світу та середніх віків

Щоправда, за абсолютними сумарними показниками (125 публікацій) вона поступається не лише кафедрі історіографії, джерелознавства та археології, а й кафедрі історії Росії (відповідно 492 і 138). Зате дані табл. 2 показують, що кафедра, «стартувавши» з останнього місяця, з кожним наступним періодом піднімалась на один щабель угору, впевнено потіснивши спершу кафедру нової та новітньої історії, а згодом і кафедру історії Росії. Частково результати останніх років пов'язані з ситуативним чинником, а саме з приходом на кафедру А. М. Домановського, який є, так би мовити, «українознавцем за посадою», працюючи ще й на кафедрі українознавства філософського факультету, а також дуже плідного (9 публікацій у 2012 р.) аспіранта О. О. Роменського, який вивчає історію Київської Русі.

Загалом подібна динамічна ситуація на кафедрі нової та новітньої історії (завідувач М. Г. Станчев). Після дуже низьких показників 1998-2007 рр. (виняток становить лише особливо продуктивний для всіх підрозділів ювілейний 2004 р.) активність кафедри в царині українознавства останніми роками істотно зросла, й колектив у цьому плані досить успішно конкурує з іншими підрозділами. Це підтверджується й досить крутою лінією тренду (див. рис. 5) з порівняно високим верхнім показником (від 0 до 13), і позитивною динамікою загальних обсягів продукції. Адже якщо останніми (92 публікації) кафедра помітно поступається іншим, випереджаючи тільки музеї, то показник 2008-2012 рр. (60) кращий порівняно не лише з музеями (33), а й з кафедрою історії Росії (47) і ненабагато нижчий, аніж у кафедри історії стародавнього світу та середніх віків (74).

Рис. 5. Кількісна динаміка українознавчих публікацій кафедри нової та новітньої історії

Кафедра історії Росії (завідувач В. М. Духопельников) – єдина, яка має майже нульовий, «горизонтальний» тренд (рис. 6). Проте дати однозначну квантитативну оцінку стану українознавчих досліджень тут навряд чи можливо. Як позитивний момент, слід відзначити відносно високий загальний показник – 138 праць (друге місце після кафедри історіографії, джерелознавства

та археології). Кафедру відрізняє своєрідна стабільність, яку підкреслює не лише лінія тренду, а й дані табл. 2: результат кожної з «п'ятирічок» майже ідентичний (відповідно 49, 42 і 47 публікацій). Але з цим пов'язані й не надто оптимістичні явища: графік засвідчує, що кафедра буквально тупцює на місці, постійно чергуючи відносні й не дуже високі «злети» з мінімальними показниками (щоправда, ніколи не опускаючись до нульових); з кожною «п'ятирічкою» кафедра опускається все нижче в факультетському «рейтингу», скотившись зрештою з другого на четверте місце, останнє серед кафедр. Це при тому, що кафедра історії Росії єдина серед «непрофільних», де постійно виконуються дисертаційні дослідження в галузі історії України, тож мусила б мати певні переваги. Разом з тим не зайве нагадати, що саме цій кафедрі належать основні якісні здобутки (докторські дисертації, монографії) в галузі історії України.

Рис. 6. Кількісна динаміка українознавчих публікацій кафедри історії Росії

Дані про публікації співробітників музеїв (директори В. Ю. Іващенко, І. Б. Шрамко) стали виокремлюватися у факультетських переліках починаючи з 2003 р. Їм властиві (див. рис. 7) стрибкоподібний характер з доволі значною амплітудою коливань, негативна динаміка, що свідчить, на нашу думку, про нестабільність даної ділянки роботи музеїв.

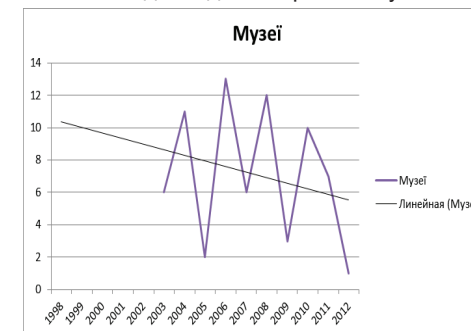

Рис. 7. Кількісна динаміка українознавчих публікацій співробітників музеїв

Загалом виявлений матеріал свідчить про незаперечні здобутки і гідний внесок усіх підрозділів історичного факультету у розвиток українознавчих досліджень, який за роки незалежності України, попри здебільшого несприятливі умови праці, матеріалізувався у вигляді понад тисячі публікацій (беручи до уваги й не враховані тут 1991-1997 рр.), в тому числі кількох десятків книг. Разом з тим цю ділянку роботи колективу факультету можна було б посилити за рахунок як позафакультетських (належного фінансування та ін.), так і внутрішньофакультетських (міжкафедральної кооперації, більшої планованості й цілеспрямованості тощо) чинників.

Примітки

1. *Библиографический словарь ученых Харьковского университета*. Т.1. Ректоры (1805-2004) / Сост.: В. Д. Прокопова, Р. А. Ставинская, М. Г. Швалб, Б. П. Зайцев, С. М. Куделко, С. И. Посохов; Ред. кол.: В. С. Бакиров (гл. ред.) и др. – Х., 2004. – 162 с.
1. *Библиографический словарь ученых Харківського університету*. Т. 2: Історики. Ч.1: 1905-1920. Ч.2: 1933-2000 / уклад. Б. П. Зайцев, С. І. Посохов, В. Д. Прокопова; Редкол.: Гол. ред. В. С. Бакіров. – Х., 2001. – 328 с.
2. *Бутенко В. І.* Кооперація, селянин, держава. Історія сільськогосподарської кооперації українського села періоду НЕПу / В. І. Бутенко, К. В. Філіппов. – Х., 2010. – 216 с.
3. *Викладачі, співробітники та студенти історичного факультету Харківського національного університету – учасники Великої Вітчизняної війни* / Уклад.: Б. П. Зайцев, В. Ю. Іващенко, Б. К. Мигаль, О. Г. Павлова; Відп. ред. С. М. Куделко. – Х., 2006. – 120 с.
4. *Вихованці Харківського університету: Біобібліографічний довідник* / Авт.-уклад.: Б. П. Зайцев, В. І. Кадеєв, С. М. Куделко. – Х., 2004. – 250 с.
5. *Волосник Ю. П.* Зародження нової буржуазії та розвиток приватнопідприємницької діяльності в Україні в 1920-ті – на початку 1930-х рр.: Автореф. дис. ...д-ра іст. наук / Ю. П. Волосник. – Х., 2004. – 30 с.
6. *Волосник Ю. П.* Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки НЕПу / Ю. П. Волосник. – Х., 2002. – 384 с.
7. *Волосник Ю. П.* Підприємці і приватне підприємництво в радянській державі в добу НЕПу (на матеріалах України) / Ю. П. Волосник. – Х., 2014. – 470 с.
8. *Город и война*. Харьков в годы Великой Отечественной войны / Отв. ред. Е. И. Пивовар; сост. С. И. Посохов, С. М. Куделко, Е. В. Дьякова. – СПб., 2012. – 568 с.
9. *Довідник з історії України (А – Я)* / ред.: І. Підкова, Р. Шуст. – 2-ге вид., доопр. і доп. – К., 2001. – 1136 с.
10. *Духопельников В. М.* Владимир Великий / В. М. Духопельников. – Х., 2009. – 125 с.
11. *Духопельников В. М.* Владимир Мономах / В. М. Духопельников. – Х., 2009. – 121 с.
12. *Духопельников В. М.* Княгиня Ольга / В. М. Духопельников. – Х., 2009. – 123 с.
13. *Духопельников В. М.* Крещение Руси / В. М. Духопельников. – Х., 2009. – 120 с.

14. *Духопельников В. М.* Ярослав Мудрый / В. М. Духопельников. – Х., 2009. – 122 с.
15. *Дячков С. В.* Історія стародавнього світу. Давня історія українських земель. 6 клас. Підручник для загальноосвітніх навчальних закладів / С. В. Дячков, О. П. Мартем'янов. – Х., 2006. – 336 с.
16. *Зайцев Б. П.* Попечители Харьковского учебного округа / Б. П. Зайцев, С. И. Посохов. – Х., 2000. – 124 с.
17. *Иностранные профессора российских университетов (вторая половина XVIII – первая треть XIX в.): биографический словарь* / под общ. ред. А. Ю. Андреева. – М., 2011. – 207 с.
18. *История Украины: Учебное пособие для иностранных студентов* / Н. Н. Савченко, Р. И. Филиппенко, С. М. Куделко. – Х., 2008. – 248 с.
19. *Історіографічний словник: Навч. посіб. для студентів історичних факультетів університетів* / С. І. Посохов, С. М. Куделко, Ю. Л. Зайцева та ін.; За ред. С. І. Посохова. – Х., 2004. – 320 с.
20. *Історія міста Харкова ХХ століття* / О. Н. Ярмиш, С. І. Посохов, А. І. Епштейн та ін. – Х., 2004. – 686 с.
21. *Історія солодкого життя. Нариси з історії виробництва солодощів у Харкові* / В. Ю. Іващенко, О. С. Марченко; ред. А. А. Коваленко. – Х., 2010. – 240 с.
22. *Лантух В. В.* Державне регулювання торгівлі в Україні (20-ті – початок 30-х рр. ХХ ст.): іст.-екон. дослідж. / В. В. Лантух, А. О. Пантелеймоненко. – Полтава, 2011. – 293 с.
23. *Лантух В. В.* Становление и развитие торговли на Украине в 1921–1932 гг. / В. В. Лантух. – Х., 1992. – 190 с.
24. *Лантух В. В.* Торговля в Україні в 1921-1932 рр.: Автореф. дис. ...д-ра іст. наук / В. В. Лантух. – Х., 1995. – 36 с.
25. *Латыши на Харьковщине: сб. док. и материалов* / Гос. архив Харьк. обл.; Центр краеведения ХНУ им. В. Н. Каразина; Акад. б-ка Латвийского ун-та. – Х., 2011. – 160 с.
26. *Литовченко С. Д.* Історія земель українських / С. Д. Литовченко. – Х., 2007. – 200 с.
27. *Нам нелегко далась Победа...: Воспоминания преподавателей и сотрудников Харьковского университета – участников Великой Отечественной войны* / Отв. ред. Е. П. Пугач, составители: В. Ю. Іващенко, И. В. Калиниченко, Е. С. Марченко. – Х., 2006. – 132 с.
28. *Потрашков С. В.* Награды СССР, России, Украины. – Х.; Белгород, 2011. – 416 с.
29. *Почесні члени Харківського університету: Біографічний довідник* / Б. П. Зайцев, В. І. Кадеєв (керівник авт. кол.), С. М. Куделко, О. С. Марченко, Б. К. Мигаль, С. І. Посохов. – Х., 2008. – 312 с.
30. *Православная энциклопедия Харьковщины* / Авт. идеи и исполн. проекта: В. В. Петровский ; Сост., отв. ред. А. Д. Каплин. – Х., 2009. – 562 с.
31. *Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов.* / упоряд. Е. Г. Циганкова, Ю. М. Кочубей, О. Д. Василюк; редкол.: Л. В. Матвєєва (голов. ред.) [та ін.]. – К., 2011. – 260 с.
32. *Турбоатому – 75: История, достижения, перспективы* / ред. В. Г. Субботин, сост. С. М. Куделко и др. – Х., 2009. – 199 с.
33. *У русі, долаючи час: (До 100-річчя харк. трамваю)* / В. І. Вітченко, В. Ю. Іващенко. – Х., 2006. – 180 с.

34. *Украина на рубеже тысячелетий. 500 влиятельных личностей: Информационно-биографический справочник.* – Х., 2000. – 524 с.
35. *Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев та ін.* – Х., 2004. – 752 с.
36. *Харківський університет – рідному місту / В. В. Кравченко, С. І. Посохов, С. О. Наумов та ін.* – Х., 2004. – 200 с.
37. *Харківський університет у роки Великої Вітчизняної війни / Ю. Й. Журавський, Б. П. Зайцев., Б. К. Мигаль.* – 2-е вид., випр. і допов. – Х., 2010. – 200 с.
38. *Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: У 2 тт. / Укл.: Б. П. Зайцев, В. Ю. Іващенко, В. І. Кадєєв, С. М. Куделко, Б. К. Мигаль, С. І. Посохов; Вступ. стаття В. І. Іващенко; Наук. ред: С. І. Посохов.* – Х., 2011. – 540+550 с.
39. *Харківщина – твій край! Історія та сучасність. Освіта Харківщини / уклад. С. М. Куделко.* – Х., 2006. – 174 с.
40. *Харьков: справочник по названиям: 7000 улиц, площадей, скверов, районов... / сост. Е. Н. Дмитриева, Е. В. Дьякова, Н. М. Харченко; под общ. ред. С. М. Куделко.* – Х., 2011. – 432 с.
41. *Харьков: хроника столетий / С. М. Куделко, Л. И. Тарасова.* – Х., 2010. – 394 с.
42. *Электротряжмаш – флагман отечественного машиностроения: страницы истории и современность.* – Х., 2011. – 156 с.
43. *History of Ukraine: textbook for students of higher school / N. N. Savchenko, R. I. Filippenko, S. M. Kudelko [et. al.].* – Kharkiv, 2011. – 224 p.
44. *Kharkiv: Visitor's Guide / S. Kudelko, J. Zakhovaeva, O. Kravchenko [et. al.].* – Kharkiv, 2011. – 224 p.

Наумов С. А. Украиноведческие исследования в «непрофильных» подразделениях исторического факультета.

Статья отображает развитие украиноведческих исследований в «непрофильных» подразделениях исторического факультета (исключая кафедру истории Украины). Установлены направления украиноведческих исследований, определены и охарактеризованы в динамике их количественные параметры по каждому подразделению и факультету в целом.

Ключевые слова: украиноведческие исследования, история Украины, публикации, факультет, кафедры.

Naumov S. O. Ukrainian Studies in the «non-core» Units of the Faculty of History.

The article reflects the development of Ukrainian studies in the «non-core» parts of the historical faculty (excluding the Department of History of Ukraine). Main directions of Ukrainian studies are being found, changing quantitative parameters concerning each unit and the faculty as a whole are defined and characterized.

Key words: Ukrainian studies, history of Ukraine, publications, faculty, department.

Русистика на историческом факультете

Духопельников В. М.

В статье показан вклад коллектива исследователей исторического факультета Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в изучение проблем русистики. Научные интересы исследователей широки. Они включают вопросы государственного строительства, общественно-политической жизни, хозяйственно-экономической деятельности, культуры и образования, роли личности в истории. Результаты исследовательской работы воплотились в многочисленных статьях, завершались защитой диссертаций и публикации монографий.

Ключевые слова: Русистика, исторический факультет, Харьковский университет/исследование; государственное строительство, общественно-политическая жизнь, хозяйственно-экономическая деятельность; личность в истории.

Распад СССР и создание независимых государств поставили перед историческим факультетом, в том числе и кафедрой (на тот период она называлась кафедрой истории СССР) ряд серьезных проблем в планах научных исследований. До создания независимых государств, в том числе Украины, преподаватели, аспиранты, соискатели, занимаясь научной тематикой на материалах Украины, защищались по специальности – история СССР. Теперь же, история Украины приобрела самостоятельный статус, а история России была включена во Всемирную историю. Это привело к тому, что часть преподавателей (доц. В. В. Лантух, доц. Ю. П. Волосник) продолжили заниматься тематикой, связанной с историей Украины. Так, В. В. Лантух занимался исследованием проблемы «Торговля в Украине 1921–1932 гг.». В 1995 г. он защитил докторскую диссертацию [24]. В ней определялись место и роль торговли в истории Советской республики, показаны сложные процессы становления советской торговли, особенно, в условиях ограничения предпринимательской деятельности торговцев-нэпманов. Между тем, автор отметил, что торговля способствовала восстановлению народного хозяйства страны, созданию базы для построения государства «нового типа». Доцент Ю. П. Волосник в качестве объекта своего исследования избрал проблему формирование новой буржуазии в Украине в годы НЭПа. Результаты работы над избранной проблемой нашли отражение в серии статей и монографии «Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки непу» [3].